

7. Міяковський В. Відгуки в Харкові та Києві на смерть Рилєєва // *Україна*. – 1925. – Кн. 6.
8. Казьмирчук Г., Латиш Ю. Рух декабристів: дискусійні питання та спроба їх розв'язання (до 180-річчя повстання) // *УІЖ*. – 2005. – № 6.
9. Міяковський В. Віктор Фурньє та родина Раєвських // *Україна*. – 1925. – Кн. 6.
10. Міяковський В. Список осіб, причетних до справ про таємні товариства // *Україна*. – 1925. – Кн. 6.
11. Слабченко Т. До історії «Малоросійського общества» // *Україна*. – 1925. – Кн. 6.
12. Грушевський М. 1825 – 1925 (До століття повстання декабристів) // *Україна*. – 1925. – Кн. 6.
13. Гермайзе О. Рух декабристів і українство // *Україна*. – 1925. – Кн. 6.
14. Рибаків І. 1825-й рік на Україні // *Україна*. – 1925. – Кн. 6.
15. Ляпіна О. Л. П. Добровольський: штрихи до біографії // *Декабристи в Україні: дослідження й матеріали / За ред. Г. Казьмирчука*. – К., 2007. – Т. 5.
16. Добровольський Л. Нове про декабристів на Україні // *Україна*. – 1925. – Кн. 6.
17. Добровольський Л. Деяко з відгуків подій 1925 – 1926 рр. в українській пісенній творчості // *Україна*. – 1925. – Кн. 6.
18. Добровольський Л. [Рец.:] *Алфавит декабристов. Издание Централархива под редакцией и с примечаниями Б. Л. Модзалевського и А. А. Сиверса // Україна*. – 1925. – Кн. 6.
19. Добровольський Л. [Рец.:] Нечкина М., Сказкин Е. Семинарий по декабризму // *Україна*. – 1925. – Кн. 6.
20. Добровольський Л. [Рец.:] Селиванов В. *Декабристи 1825 – 1925 р. Систематический указатель русской литературы // Україна*. – 1925. – Кн. 6.
21. Добровольський Л. [Рец.:] Базилевич В. *Декабристи на Київщині // Україна*. – 1925. – Кн. 6.
22. Попов О. В гнізді декабристів // *Україна*. – 1925. – Кн. 6.
23. *Науковий часопис українознавства «Україна» (1907 – 1932): Показчик змісту / Упор. Р. Майборода, В. Врублевський*. – К., 1993.
24. Кияниця В. *Національно-буржуазна легенда про декабристів // Україна*. – 1932. – Кн. 1 – 2.

Savchuk I.I. The problems of the decembristic criticism on the pages of the magazine «Ukraine». The researches of the Decembrist's movement on the pages of the magazine «Ukraine» are analysed. The contribution of the works published on the pages of the magazine in the elaboration of the Decembrist' criticism problems by the contemporary historical sciences is determined. **Key words:** Decembrist', Ukrainian Decembrists, national movement.

М. В. Стопчак

ІНТЕРНОВАНА АРМІЯ УНР У ТАБОРАХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ: ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті проаналізована література радянського періоду з питань перебування інтернованих воїнів УНР у таборах країн Центральної Європи (1921 – 1924 рр.), охарактеризовані методологічні підходи радянської історіографії до висвітлення досліджуваної теми.

Ключові слова: інтерновані воїни УНР, Державний Центр УНР, радянська історіографія, Український Партизанско-Повстанський Штаб.

Достовірне і всебічне відтворення воєнного аспекту українського державотворення доби Української революції 1917 – 1921 рр. неможливе без належного висвітлення одного з найтяжчих періодів існування її Збройних Сил – часу інтернування в таборах країн Центральної Європи протягом 1921 – 1924 рр. Незважаючи на втрату території, Державний Центр УНР на чолі з головою Директорії С. Петлюрою зробив багато для того, щоб ідея українського державотворення не згасла для українців, що опинились під більшовицьким ярмом. Адже Держав-

ному Центру вдалося не лише зберегти від розпорошення важливий інструмент державотворення – Українську Армію, а й реорганізувати та переформувати її відповідно до умов інтернування, зробити її дієвим чинником у справі організації широко повстанського руху на окупованій ворогом території, підготовки до збройного антибільшовицького повстання.

На думку багатьох сучасних дослідників, що вивчають військову історію доби визвольних змагань 1917 – 1921 рр., найкраще з досвіду військової діяльності Державного Центру УНР в умовах інтернування Української Армії повинне прислужитись справі розбудови збройних сил незалежної України. «Весь досвід військової діяльності Уряду УНР на чужині у справі збереження та реорганізації інтернованої Української Армії, – наголошує І. Срібняк, – впровадження фахово-спеціального навчання, налагодження культурно-освітньої роботи серед військ повинен бути ретельно вивчений і служити практиці сучасного військового будівництва в Україні» [1].

Варто зазначити, що за роки незалежності вітчизняними істориками створено чимало узагальнюючих і монографічних праць, брошур, статей, захищено низку дисертацій з різноманітних аспектів діяльності української військової еміграції 1919 – 1924 рр., зокрема й у «габоровий» період. Проте, їх аналіз засвідчує, що, попри значне просування у дослідженні зазначеної теми, досі мають місце спроби запозичувати з радянської історичної науки і обстоювати застарілі ідеологічні штампи щодо напрямів і підсумків цієї діяльності. Це призводить до появи неадекватних історичним реаліям висновків. Звідси випливає необхідність наукового історіографічного осмислення методологічних підходів радянських істориків до висвітлення діяльності української військової еміграції під час її перебування у таборах країн Центральної Європи.

У сучасній українській науці відсутні праці, які б комплексно аналізували публікації радянських авторів, присвячені зазначеній проблемі. Як правило, вітчизняні фахівці обмежуються у своїх монографіях, статтях, дисертаціях короткими історіографічними сюжетами, у яких резюмують крайній суб'єктивізм радянських істориків при висвітленні досліджуваної проблеми, наголошують, що радянські автори або замовчували позитивний досвід діяльності Державного центру УНР на чолі з С. Петлюрою в умовах інтернування українських вояків, або розцінювали цю діяльність як прислужництво на користь «імперіалістичних держав», тобто, цілком негативно [2 – 5]. Недостатнє вивчення теми у сучасній історіографії й зумовило її вибір, як об'єкту наукового аналізу. Автор поставив за мету комплексно проаналізувати науковий доробок радянських істориків з проблеми діяльності Державного центру УНР в умовах інтернування українських вояків протягом 1921 – 1924 рр. і на цій основі з'ясувати основні тенденції і складові концепції радянської історіографії із зазначеної теми.

Слід зауважити, що радянська історіографія за більш, ніж 70-річну історію існування, накопичила певний обсяг матеріалу з досліджуваної теми. Зокрема, вона привертала увагу радянських істориків в контексті боротьби більшовиків з повстанським рухом, який розгортався в Україні під гаслами УНР. Вже 1921 р. у Харкові вийшли дві збірки дипломатичних документів та матеріалів, мета яких полягала у тому, щоб показати недружню позицію щодо Радянської держави польського та румунського керівництва, яке допомагало українській (в т.ч. і військової) еміграції [6; 7]. У 1920-х рр. вийшла низка праць переважно мемуарного характеру, які належали колишнім партійним та військовим керівникам Радянської держави, що боролись проти повстансько-партизан-

ського руху в Україні. У них діяльність партизанських загонів кваліфікувалась не інакше, як спроби «бандитських груп», що, залишившись на терені України після втечі за кордон петлюрівців, перешкождали соціалістичному будівництву. Їх дії спрямовувались підпільними «петлюрівськими центрами», які неодмінно мали бути знешкодженими [8 – 14].

Впродовж 1930 – 40-х рр. у радянській історичній науці нерадянські режими, їхня діяльність після встановлення в Україні радянської влади взагалі не вивчалась. Як виняток, можна назвати статтю І. Премислера «Розгром бандитизму на Україні (1921 р.)» [15], надруковану 1940 р. Хоча тут Директорія та, створений нею, Уряд УНР в екзилі лише згадуються, згідно традиційної для радянської історіографії тональності: це органи націоналістів, які несуть безпосередню відповідальність за організацію «бандитських виступів» проти Радянської влади в Україні. Лише 1949 р. вийшла праця радянського історика А. Лихолата «Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні» [16], яка у більш стислому вигляді під іншою назвою була перевидана 1954 р. [17] Проте, у ній історія інтернованих українських вояків взагалі не висвітлюється, вони лише побіжно згадуються із застосуванням лайливої радянської риторики в заключних рядках праці. «Вцілілі петлюрівські бандити, – пише А. Лихолат, – втекли під захист імперіалістичних держав Заходу. За кордоном вони ні на хвилину не припиняли своєї підлої, ворожої роботи, не переставали мріяти про повалення Радянської влади і відновлення на Україні буржуазного ладу. Деяким з петлюрівських вирождів вдалося проникнути назад на Україну з метою організації, за завданням іноземних розвідок, підпільних контрреволюційних націоналістичних організацій і шпигунсько-диверсійних банд... Залишки петлюрівських банд, що знайшли собі домівку в імперіалістичних державах Західної Європи і Америки, були тим резервом, з якого ворожі СРСР держави постійно брали кадри шпигунів, диверсантів і вбивць, що закидалися ними на територію Радянського Союзу» [16, 211 – 212]. Усіх вояків, які боролись проти радянської влади, А. Лихолат записав до бандитів, які «... не мають ні совісті, ні гідності, не знають ні моралі, ні закону» [16, 212].

Практично обійшов тему інтернованих українських вояків радянський історик І. Рибалка у своїй праці «Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні». Як і А. Лихолат, він стверджує, що український народ виявив виразно негативне ставився до націоналістичної Директорії, її збройних сил, характеризує їх як «буржуазно-куркульські банди», що, «торгуючи Україною на всіх міжнародних ринках, готові віддати її в кабалу кому завгодно, аби тільки домогтися повалення Радянської влади на українських землях і відновлення там капіталістичного режиму» [18, 184 – 186].

У 1960 – 70-х рр. радянські історики підготували низку праць про повстанський рух в Україні впродовж 1919 – 1924 рр., хоча вони старанно обходили питання діяльності Державного центру УНР в еміграції з метою підтримки цього руху, роль інтернованих вояків у його організації й розгортанні. В жодній з праць цього періоду годі було сподіватися знайти бодай одну згадку про українську військову еміграцію, діяльність керівних центрів УНР в екзилі зі збереження військового потенціалу УНР з метою продовження боротьби за незалежну Україну. Вкрай суб'єктивно визначались мотиви, якими керувались Польща, Румунія, Чехословаччина, надаючи притулок інтернованим українським воякам. Так, у монографії І. Трифонова «Класи та класова боротьба в СРСР на початку НЕПу (1921 – 1923 рр.)» ці країни характеризувались як сателіти великих імперіалістичних дер-

жав, що використовувались як опорні бази політичного бандитизму [19, 45]. Політика цих держав щодо СРСР характеризувалась на основі т. зв. класового принципу, праць більшовицького лідера В. Леніна, рішень більшовицьких з'їзтів і пленумів тощо. Наприклад, В. Шишкін у монографії «Чехословацько-радянські відносини в 1918 – 1925 роках» наголошував, що незмінним фактором, який визначав політику чехословацьких правлячих кіл щодо Радянської Росії була класова ненависть буржуазії до першої у світі соціалістичної держави [20, 258]. Ця та інші подібні праці звинувачували Польщу, Чехословаччину, Румунію у загарбницьких намірах щодо українських земель, в реалізації яких, нібито, значна роль відводилась воякам колишньої армії УНР, розміщеним у таборах для військовополонених та інтернованих [19 – 22]. Під цим кутом зору подавалися окремі епізоди військової діяльності українських вояків, підготовлених у таборах для інтернованих, на території Радянської України, зокрема Другий Зимовий похід. Так, у вже згадуваній праці І. Трифонова цей похід характеризується як авантюра отамана Ю. Тютюнника, збройний набіг, який був придушений самими ж українським селянами, які нібито розчарувались у гаслах петлюрівців-самостійників [19, 149].

У 80-х рр. ХХ ст., особливо з початком «перебудови» в СРСР, відбулись певні зміни й щодо висвітлення радянськими істориками еміграційного періоду Збройних Сил УНР. Однак ці зміни стосувались лише фактологічного боку проблеми. КПРС, проголосивши ще у 1970-х рр. курс на боротьбу з буржуазними та буржуазно-націоналістичними викривленнями історії СРСР, в т. ч. і Радянської України, вважала, що ця критика повинна бути предметною і цілеспрямованою [23]. Це змушувало радянських істориків відмовлятися від голих, декларативних висновків, говорити про конкретні факти української історії, зокрема й з досліджуваної теми, залучаючи і цитуючи при цьому праці раніше заборонених зарубіжних дослідників. Звісно, в концептуальному плані, оцінках ніяких змін не відбулося, але завдяки цим публікаціям неупереджені громадяни України могли познайомитись з історією, нехай в значній мірі і викривленою, українських вояків еміграційного періоду. Прикладом таких праць є монографія Ю. Гая «З ким і проти кого» [24], що вийшла друком у 1980 р. Щоб ніхто не сумнівався в «ідеологічній чистоті» автора, книга мала підзаголовок – «Ганебний шлях петлюрівщини та її «спадкоємців», а розділ, у якому розповідається про військову еміграцію, також мав відповідну назву: «Гинуть жовто-блакитні кораблі контрреволюції». Проте, саме у цій праці вперше в радянській історіографії були оприлюднені факти про діяльність української військової еміграції в 1921 – 1924 рр. В розділах III і IV, що нараховували більш як 40 сторінок, прозвучала інформація щодо назв та кількості таборів на території Польщі, Румунії, Чехословаччини, де перебували інтерновані українські вояки, їх чисельність – як загальна, так і за кожним табором окремо. «За нашими підрахунками, – йдеться у праці, – загальна кількість залишків націоналістичних військ за кордоном на 1921 рік досягла майже 80 тис. осіб. До цього слід також додати більше 30 тис. українських емігрантів, які знаходилися у складі залишків армії Врангеля та інших білогвардійських генералів у Болгарії, Югославії, Туреччині та Греції» [24, 69]. При цьому Ю. Гай був змушений визнати, що, перебуваючи в еміграції, Збройні Сили УНР зуміли зберегти свою структуру та боєздатність. «Ці військові частини, – пише автор, – залишилися цілком компактними одиницями, вони були зведені в групи військ УНР з підпорядкуванням петлюрівському військовому міністерству, «генеральному штабу» та особисто «головно-

му отаману» Петлюри... У військових частинах продовжували діяти петлюрівські армійські статuti, військові «вишколи», функціонували військово-польові суди тощо» [24, 67]. У праці також наводяться дані про конкретні заходи, яких вживало керівництво Державного центру УНР з метою збереження боєздатності інтернованих українських вояків. Чи не вперше називаються прізвища генералів та офіцерів Збройних Сил УНР – Долуда, Удовиченка, Гулого-Гуленка, Загородського, Вогонь-Горбанюка, Капустянського, Добротворського, Кузьменка-Титаренка. Містить праця і розповідь про діяльність Повстансько-партизанського штабу (ППШ), який безпосередньо займався підготовкою та здійсненням збройного виступу проти більшовицької влади в Україні, а також певну інформацію про Другий Зимовий похід, який очолив Ю. Тютюнник. Згадує автор і про боротьбу за вплив на інтернованих українських вояків, яку вели спецслужби різних країн, в т. ч. і більшовицької Росії [24, 71]. Проте, як уже зазначалось, оцінки наведених у книзі фактів щодо діяльності військової еміграції, давались, не виходячи за межі дозволеного, термінологія була лайливо-антипетлюрівською. Раз-у-раз зустрічаємо вирази «петлюрівські недобитки», «націоналістичне охвістя», «мотлох контрреволюційного резерву», «гарматне м'ясо для світового імперіалізму» тощо. Керівництво Державного центру УНР, більшість генералів та офіцерів зображувались як безсоромні ділки, спекулянти, які, «створивши нестерпні умови життя для українських емігрантів», безсоромно наживались на різного роду аферах та спекуляціях, «жили у розкошах і набивали грішми свої «національні « кишені» [24, 75].

Автор явно перебільшує успіхи більшовицької влади у її спробах розкласти українську військову еміграцію шляхом проголошення амністії. Наведені ним дані про кількість петлюрівських солдат і офіцерів, які повернулись до радянської України у 1921 – 1922 рр. [24, 76-77], є значно завищеними, що підтверджується дослідженнями сучасних вітчизняних фахівців. Не був несподіваним і загальний висновок праці Ю. Гая щодо діяльності української військової еміграції, її збройних формувань. Автор завершує свою монографію традиційним для більшовицької пропаганди штампом про буржуазних націоналістів як «людіцв без батьківщини», які «опинились за дверима історії», і перед якими лежить лише один шлях – «шлях ганьби і вічного забуття». [24, 110].

Аналіз праць радянських істориків 80-х рр. ХХ ст. засвідчує, що і в перебудовний період рівень осмислення історії українських інтернованих вояків залишився майже без змін, хіба що оцінки і висновки стають більш образливими і жорсткими. Приклад цього – праця Д. Голінкова [25], четверте видання якої було здійснене у 1986 р. Керівники УНР в екзилі, інтерновані українські війська, їх воєначальники характеризуються лише як «петлюрівське охвістя», «зрадники», «мерзенний набрід бандитів», які були викинуті з української землі її власним народом й існували лише завдяки недружній до Радянської держави позиції деяких прикордонних капіталістичних країн. «Після закінчення війни з Польщею і краху петлюрівської «державності», – пише Д. Голінков, – ватажки українського контрреволюційного націоналістичного руху, зокрема члени «уряду Української Народної Республіки», опинились на еміграції в Польщі. У тій же Польщі (і Румунії) зосередились інтерновані залишки військ «УНР» чисельністю 25 тис. осіб. Заправили петлюрівщини тепер вже із-за кордону намагались викликати антирадянський рух в Україні. Звичайно, ці емігранти були знахідкою для польського та румунського буржуазних урядів, які вели ворожу Радянській державі політику. Ось чому за невелику плату у вигляді «допомо-

ги українській державності» польська та румунська розвідки залучили ватажків петлюрівщини на службу» [25, 133-134]. Слід зазначити, що у фактологічному плані праця Д. Голінкова є більш насиченою, порівняно з працями своїх попередників. У ній ми знаходимо десятки імен повстанських отаманів, які й після поразки Української революції продовжували боротьбу з більшовицьким режимом. Автор змушений наводити конкретні приклади організаційної діяльності Державного Центру УНР з метою підтримки цього руху, участі інтернованих українських вояків у ньому, розповідати детальніше про підготовку та проведення військової акції проти більшовиків, що увійшла в історію під назвою Другого Зимового походу, а також про факти спротиву українського селянства під проводом колишніх інтернованих українських офіцерів Радянській владі у 1922 – 1923 рр. Проте, в інтерпретації цих подій ніяких змін не відбулося. Всі події подаються під кутом зору нещадної боротьби Компартії, її каральних органів зі спробами «агонізуючого, приреченого на загибель» – і від того ще більш небезпечного ворога зірвати соціалістичне будівництво в Україні. Провал цих задумів у книзі Д. Голінкова пояснюється відсутністю підтримки «залишків петлюрівців» селянством України, невтомною роботою компартійних органів щодо захисту завоювань Жовтневої революції в республіці. Під впливом цієї роботи, переконує автор, від петлюрівщини відійшли і відмовились від боротьби з Радянською владою багато колишніх сподвижників С. Петлюри, зокрема генерал-хорунжий Ю. Тютюнник [25, 241-242], хоча відомо, що причини і обставини, за яких він опинився у радянському таборі, були зовсім іншими.

Отже, незважаючи на значну насиченість фактологічним матеріалом, праці радянських істориків не дали об'єктивного висвітлення історії унервського війська в період інтернування. Так званий класовий принцип, якого вони були змушені суворо дотримуватись, зумовлював розгляд цього питання лише в контексті героїчної боротьби радянської влади з її численними ворогами. Факти, що стосувались цієї проблеми, підбирались при цьому тенденційно й оцінювались апологетично.

1. Срібняк І.В. *Обеззброєна, але не скорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі і Румунії (1921 – 1924 рр.)*. – К.; Філадельфія, 1997.
2. Павленко М.І. *Українські військовополонені й інтерновані у Польщі, Чехословаччині та Румунії: ставлення влади і умов перебування (1919 – 1924 рр.)*. – К., 1999.
3. Литвин С. *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*. – К., 2001.
4. Купцов А.А., Срібняк І.В. *Інтерновані вояки УГА у таборах Чехословаччини (1919 – 1923 рр.)*. – К., 2001.
5. Футаля В.П. *Суспільно-політичне життя українців у міжвоєнній Польщі: історіографія: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук*. – К., 2011.
6. *Советская Украина и Польша: Сб. дипломат. док. и ист. мат.* – Х., 1921.
7. *Советские Россия – Украина и Румыния: Сб. дипломат. док. и ист. мат.* – Х., 1921.
8. *Эйдеман Р. Борьба с кулацким повстанчеством и бандитизмом*. – Х., 1921.
9. *Эйдеман Р. Очаги атаманичины и бандитизма*. – Х., 1921.
10. *Эйдеман Р. Повстанчество и его роль в современной войне // Армия и революция*. – 1922. – № 3/4.
11. *Лаисс М. Два года борьбы на внутреннем фронте*. – Х., 1922.
12. *Шеф К. Петлюровская авантюра в октябре – ноябре 1921 г. // Армия и революция*. – 1922. – № 8 – 9.
13. *Примаков В. Борьба за Советскую власть на Украине // Этапы большого пути: воспоминания о граждан. войне*. – М., 1962.
14. *Кольцов М. Петлюровщина*. – Пг., 1922.

15. Премыслер И. Разгром бандитизма на Украине (1921 г.) // Военно-исторический журнал. – 1940. – № 9.
16. Лихолат А.В. Разгром буржуазно-националистической Директории на Украине. – М., 1949.
17. Лихолат А. Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917 – 1922 гг.). – М., 1954.
18. Рибалка І.К. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. – Х., 1962.
19. Трифонов И.Я. Классы и классовая борьба в СССР в начале НЕПа (1921 – 1923 гг.). – Ч. 1: Борьба с вооруженной кулацкой контрреволюцией. – Л., 1964.
20. Шишкин В.А. Чехословацко-советские отношения в 1918 – 1925 годах. – М., 1962.
21. Петерс И.А. Чехословацко-советские отношения (1918 – 1934). – К., 1965.
22. Ольшанский П.М. Рижский договор и развитие советско-польских отношений: 1921 – 1924. – М., 1974.
23. Радянська Україна. – 1987. – 14 серпня.
24. Гай Ю. З ким і проти кого. Ганебний шлях петлюрівщини та її «спадкоємців». – К., 1980.
25. Голинков Д.Л. Крушение антисоветского подполья в СССР. – М., 1986. – Кн. 2.

Stopchak M.V. The internee army of the UPR in the internment camps of the Central Europe countries' territory: the interpretation of the Soviet historiography. In the article the literature of the Soviet times about the issues of the UPR army internee soldiers' staying in the internment camps of the Central Europe countries is analyzed. The methodological approaches by the Soviet historiography on the solution of the problem are characterized.

Key words: internee soldiers of the UPR, State Centre of the UPR, the Soviet historiography, Ukrainian Partisan-insurgent Headquarters.

В. В. Гудзь

ПЕРШИЙ ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ЕТАП ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОДУ В УКРАЇНІ 1932 – 1933 рр.

Тема розглянута на основі всього комплексу доступних історичних джерел із врахуванням новітніх досягнень історичної науки. Визначено головні особливості зародження і формування наукового дискурсу з історії голоду 1932 – 1933 рр. на першому історіографічному етапі та уточнено його хронологічні межі.

Ключові слова: історіографічний етап, формування наукового дискурсу, голод 1932 – 1933 рр., Україна.

З нагромадженням у світі тисяч публікацій про голод в Україні 1932 – 1933 рр. наростає потреба методологічного й історіографічного осмислення величезного масиву джерел та наукової літератури. Перші ґрунтовні спроби систематизації та аналізу вітчизняних і зарубіжних публікацій з цієї тематики зроблені відомими істориками Дж. Мейсом [1], В. Савельєвим [2], В. Марочком [3], Я. Калакурою [4]. У них простежені окремі напрями й результати досліджень цієї важливої теми, але ці статті так само як і публікації В. Гудзя [5], В. Калініченка і Є. Яценко [6], П. Ящука [7] та ін. дослідників, не вичерпують того обсягу і глибини проблематики, які диктує сьогодення суспільна та наукова дійсність. Це визнає і автор спеціальної монографії з теми Г. Касьянов [8], який, проте, як і більшість інших дослідників, акцентує увагу на здобутках і втратах сучасної історіографії.

Враховуючи інтегруючу функцію та фахові завдання історіографії, у цій публікації ставимо за мету аналіз публікацій з історії українського голодомору на першому історіографічному етапі для більш повного з'ясування генези і розвитку дослідження теми, вкладу дослідників, глибшого розуміння історії і перспектив подальших наукових розвідок.

У нагромадженні знань про історію голодомору 1932 – 1933 рр. простежується щонайменше чотири

періоди. Перший, на наш погляд, охоплює наступні 20 років після трагедії. Його особливість полягала в тому, що, попри всі намагання сталінського режиму приховати злочин, світова спільнота дізналася про нього і засудила його комуністичних організаторів та ідеологів. Символічно, що початковий і кінцевий рубежі цього періоду співпадають із знаковими політичними подіями в світовій і українській історії: закінчення насильницької колективізації сільського господарства, припинення політики українізації, початок масових репресій щодо української інтелігенції, встановлення одноособового режиму Сталіна в СРСР і Гітлера в Німеччині, утворення Ліги Націй. Щодо верхньої межі, то саме в рік 20-річчя трагічної дати (1953 р.), не стало головного керманіча голодомору – Й. Сталіна, а основні українські наукові центри на цей час перебралися з Європи за океан і поповнили джерельну базу історіографії голодомору.

Як справедливо наголошує В. Савельєв, пріоритет у розробці наукових проблем голоду 1932 – 1933 рр. часів УРСР належав представникам зарубіжної історіографії [2, 85]. Разом з тим першими історичними джерелами про штучний голодомор послужили численні свідчення очевидців трагедії, яким вдалося перебратися за Збруч. Напередодні засідання Ліги націй у 1933 р. і кілька місяців по тому періодична преса в Галичині, в країнах Центральної та Західної Європи оперативного інформувала населення та політиків про голод в Україні. Газети опублікували у той час близько півтори сотні статей [3, 125]. У них вперше засвідчено обставини катастрофи українського села, проблему селян-утікачів, рух опору селян в Україні, випадки канібалізму, вказувалося на роль Сталіна і Постишева в організації голоду, названо причини трагедії [9]. У статті з промовистою назвою «Нищать українську націю. Боронімося!», вміщеній у львівській газеті «Нова зоря», читаємо: «Східна сторона Збруча виглядає на справдішну воєнну лінію, за котрою фізично винищують наш нарід до самого кореня» [10]. Вже у 1933 р., як видно із назв і змісту статей, з'явилися свідчення про втрати від голоду до 10 млн. жертв, а також тлумачення про більшовицьку політику терору [11, 94-103].

Крім преси та дипломатичних каналів, інформація про голод в Україні надходила на Захід через українських емігрантів, які отримували листи від родичів. Їх звернення опубліковані у збірках дипломатичних документів та окремо [12]. Зокрема у посланні Української Національної Ради в Канаді до прем'єр-міністра Великої Британії Р. Макдональда є такі рядки: «Причина голоду – не в поганих врожаях, а в брутальній політиці московських керівників, які, з огляду на потребу у зерні для експорту, та щоб звести баланс бюджету, безжалісно забирають останнє від селян...» [13, 77].

Вперше порушив перед Лігою націй питання про голод в Україні представник уряду УНР О. Шульгин. 27 вересня 1933 р. він звернувся з листом до голови 14-ї Асамблеї Ліги Націй Ватера: «Нашій багатій країні загрожує винародовлення, бо пустіють цілі села, що вмерли або залишені селянами, які пішли в світ шукати хліба» [14, 209]. Тоді ж представники Українського громадського комітету рятунок України (УГКРУ) добилися розгляду питання голодомору на закритому засіданні Ради Ліги Націй. Однак через позицію великих держав справа обмежилася слуханнями і була передана до Міжнародного Червоного Хреста. На думку представника УГКРУ М. Рудницької, тоді «українське громадянство, що проживало поза владою Москви, бій за правду про Великий Голод прогало» [15, 32].

Першою ластівкою наукового осмислення драматичної події українськими емігрантами стала брошура С. Корбута «Україна в огні» (1936 р.) [16], в якій на основі